

Любов Шара

ПРИМОЖ ТРУБАРА: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА «СЛОВЕНСЬКОГО ЛЮТЕРА»¹

DOI: 10.58407/litopis.240604

© Л. Шара, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4921-4718>

Мета статті спрямована на з'ясування важливості зачинань протестантського проповідника Примоза Трубара для розвитку національної культури словенського народу, консолідації та етнічної ідентифікації в умовах іноземного поневолення. **Методи** дослідження: загальнонаукові – аналіз, синтез, конкретизація; та спеціально-історичні – історико-генетичний, біографічний, історико-системний, історико-порівняльний. **Наукова новизна** розвідки полягає в тому, що вона є спробою розкрити значимість літературної та друкарської ініціативи Примоза Трубара для націєтворчого процесу на словенських землях, підконтрольних Австрійській імперії.

Опрацьовані матеріали дозволяють сформулювати такі **висновки**. Державотворення на словенських теренах розпочалося в ранньому середньовіччі з короткотривалої історії Карантанії та Блатенського князівства, які так і не змогли перетворитися на повноцінні ранньофеодальні монархії. Вони потрапили під зверхність Німецької, а згодом – Австрійської імперій, ставши «внутрішніми землями» габсбурзьких володінь. В умовах германізації та панування чужоземної еліти було надзвичайно важливим зберегти етнічні ознаки, з огляду на це, магістральною стала діяльність протестантського проповідника Примоза Трубара.

Захопившись реформаційними ідеями й офіційно перейшовши у лютеранство, він спрямував свої знання і зусилля на формування словенської літературної мови та книгодрукування. Завдяки йому словенці отримали перші переклади біблійних текстів, богослужіння та початкову освіту рідною мовою, що, безперечно, позитивно позначилося на розвитку словенської культури, самоідентифікації народу, збереження його як самостійної спільноти, заклало фундамент для майбутнього національного Відродження й виходу словенців на політичну арену в XIX ст.

Ключові слова: Реформація, протестантизм, книгодрукування, літературна мова, етнічна ідентичність, державотворення.

«Словенський Лютер, фундатор і пропагандист словенської літературної мови, Колумб словенської літератури, автор першої друкованої словенської книги, засновник та очільник протестантської Церкви Герцогства Карніола, найвизначніша постать словенської Реформації та культури», – саме такими епітетами послуговуються дослідники життєпису одного зі знаних проповідників XVI ст. Примоза Трубара. Особистість, поза сумнівом, знакова в історії Словенії, адже завдяки йому закладено підґрунтя національної мови як одного з базових чинників етнічної самоідентифікації, консолідації словенського народу та державотворення загалом в умовах іноземного панування.

Його постать привертала увагу науковців у контексті дослідження реформаційного руху на теренах Центрально-Східної Європи. Зокрема, можемо почерпнути інформацію у працях Катерини Мальшиної², Сашо Єрше³, Френсіса Дворніка⁴, які почасти фокусувалися на проповідницькій діяльності П. Трубара, політичних і теологічних поглядах, літературній спадщині.

¹ Доповідь була виголошена на X Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми сучасної української медієвістики», що відбулася 15 червня 2024 р. в Інституті історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О. Лазаревського на базі Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені архієпископа Лазаря Барановича та кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка) спільно з Інститутом історії України НАН України.

² Мальшина К. Примоз Трубар (1508–1586) – «словенський Лютер». *Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір (до 500-ї річниці початку Реформації в Європі)*: Мат. міжнар. наук.-практ. конф. (8 лютого 2017 р.). Запоріжжя: АА ТанDEM, 2017. С. 88–98 // *Запорізький національний університет*. URL: https://web.znu.edu.ua/history-society/publ/maket-reformatsiya-Last_.pdf.

³ Єрше С. Словенська Реформація і словенська історична пам'ять. *Європейська Реформація XVI ст.: історико-антропологічний вимір...* Запоріжжя: АА ТанDEM, 2017. С. 99–116 // *Запорізький національний університет*. URL: https://web.znu.edu.ua/history-society/publ/maket-reformatsiya-Last_.pdf.

⁴ Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. Київ: Дух і літера, 2005. 512 с.

Також наявні в інтернет-просторі короткі повідомлення, зазвичай приурочені до ювілейних років, як-то від народження просвітника, виходу друкованих книг⁵. На жаль, фактаж у них суперечливий, простежується невідповідність у датуванні подій, скажімо, день народження, публікація деяких видань, переїзди зі словенських земель до Німеччини й навпаки. Допоки відсутня ґрунтовна монографія, яка би усебічно розкрила багатогранну постать «словенського Лютера», життєвий шлях, світоглядні орієнтири, значущість на працювань. З огляду на це, вивчення окресленої проблеми лишається актуальним, затребуваним, дозволить сформувати цілісне уявлення не лише про особистість П. Трубара, але й охарактеризувати поширення Реформації серед словенського народу й на Балканах загалом.

Отож, ми ставимо за мету з'ясувати важливість зачинань Трубара для розвитку національної культури словенців, їхньої консолідації та етнічної ідентифікації за часів австрійського володарювання. Для реалізації означеного вважаємо за доцільне зацентрувати на політичній історії словенських земель, адже це дозволить усвідомити вагу зробленого героєм нашого опусу.

Заселення словенцями нинішніх теренів розпочалося в ранньому середньовіччі, однак вони не змогли згуртуватися в єдину спільноту. Спочатку перебували під впливом аварів, а на зламі 622–623 рр. долучилися до повстання, в результаті якого виникла конфедерація слов'янських племен – «Держава Само» (назва за іменем очільника виступу). У її межах виник перший осередок державності словенців – Карантанія⁶.

У сер. VII ст., після розпаду «Держави Само», Карантанія існувала у форматі самостійного князівства, в якому відбувалася інституціоналізація монархічної влади, формувалася етнічна знать, поглиблювалися процеси феодалізації, започатковувалася євангелізація суспільства. 745 р., щоб знову не бути завойованими аварами, Карантанія увійшла на правах автономної частини до Баварського князівства, пробувши там до 788 р. Потому разом опинилися у державі Карла Великого (788–843 рр.), а з XI ст. – у Німецькій імперії⁸.

Інша частина словенців, заселивши Нижню Паннонію, потрапила під зверхність франків, перебувала там до руйнації монархії Карла Великого й перейшла його синові Людовіку Німецькому. Останній заснував на слов'янських теренах маріонеткове Блатенське князівство (847–874 рр.) як плацдарм для підкорення ще одного утворення – Великої Моравії. Згодом обидва князівства припинили існування, а словенські землі увійшли до Німецької імперії. Упродовж XIII–XIV ст. ними заволоділа родина Габсбургів⁹.

У межах Австрійської корони словенців розділили на провінції Крайна, Каринтія, Штирія, Гориця, Градиска, Істрія, назвавши їх «Внутрішньою Австрією»¹⁰. Чужоземна влада свідомо асимілювала слов'янське населення, повністю інкорпоровала його в політичну та соціальну структури країни, замістила давні роди місцевої аристократії німцями, звузила ареал проживання словенців шляхом заселення іноетнічних, зазвичай германських, колоністів. Імперія усяляко перешкоджала об'єднанню народу, свідченням чого було побутування 40 говірок, а, отже, відсутність єдиної мови¹¹. Роль літературної мови, твердить В. Лучик, виконувала латинська, а всі культурно-мовні потреби словенців забезпечувалися латинською чи німецькою писемністю¹². Власне, артикуляція на словенських землях, як «Внутрішній Австрії», переконливо демонструє позицію Габсбургів знівелювати існування окремого народу, завадити розвитку етнічної ідентичності та викристалізації носіїв націєтворчого наративу.

За таких обставин виникла нагальна потреба в словенській літературній мові, яка би дала поштовх для розвитку національної самосвідомості, культури, зменшила б у народі відчуття меншовартості, дозволила б організувати освіту материнською мовою, що в перспективі б уможливило вихід словенців на європейську інтелектуальну, літературну та

⁵ День Примоза Трубара в Словенії. *Ділова мова*. URL: <https://www.dilovamova.com/index.php?page=10&event=56692>; 500 років від дня народження Примоза Трубара. *Магазин Євро монет*. 2008. URL: <https://eurocoins.net.ua/slovenia/primozh-trubar-500-let-so-dnia-rozhdeniia/>.

⁶ Ранньослов'янська держава Само. *Spadok*. 2018. 8 січня. URL: <https://spadok.org.ua/slovyany/derzhava-samo>.

⁷ Словенія. Республіка Словенія. *Інститут історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Slovenia_1.

⁸ Чуркина И. Первые государственные объединения словенцев. *Вопросы истории*. 2007. № 4. С. 131, 132.

⁹ Цольнер Е. Історія Австрії. Львів: Літопис, 2001. С. 65.

¹⁰ Кудряченко А. Австрія. *Північна Європа. Західна Європа. Південна Європа* / Наук. ред. 1-го тому А.Г. Бульвінський // *Країни світу і Україна: Енциклопедія: В 5 т.* / Редкол.: А.І. Кудряченко та ін.; Інститут всесвітньої історії НАН України. Київ: Фенікс, 2017. Т. 1. С. 209–235. URL: https://elibrary.ivanas.gov.ua/475/1/Entsyklopedia_verska-210-236.pdf.

¹¹ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови. *Гид по Словенії*. URL: <https://www.gidposlovenii.com/2020/08/06/primozh-trubar/>.

¹² Лучик В. Вступ до слов'янської філології. Київ: Вид-чий центр «Академія», 2008. С. 80. *Чтиво*. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Luchyk_Vasyl/Vstup_do_slovianskoi_filolohii.pdf.

політичну сцену. Зачинателем творення словенської мови, освіти, Церкви та книгодрукування став протестантський проповідник Примож Трубар.

Народився він 8 червня 1508 р., хоча зустрічається й датування 9 червня, проте це помилка¹³. Підтвердженням слугує ініційоване урядом Словенії національне свято – День Приможа Трубара – 8 червня¹⁴. Також маємо розбіжності в написанні імені та прізвища. Сучасні дослідники вживають Примож або Прімож Трубар, хоча наш герой особисто підписував титульні сторінки своїх книг, передмов і листів як «Трубер». Фахівці припускають ужиток у латинських школах прізвища «Тробар» і «Трубер», тому нинішнє «Трубар» – компроміс цих варіантів.

Місце народження Приможа – с. Рашиця, неподалік від м. Лайбах – столиці герцогства Крайни (нині – це Любляна, Осреднесловенський регіон Словенії). Батько – Міха Тробар – підданий графа Тур'яшського, був людиною не бідною. Він мав млин, забезпечував родину, працюючи теслю й приторговуючи. Вочевидь, користувався повагою графської сім'ї, бо його дванадцятилітнього сина Приможа відправили на навчання до школи у Рієці, де протягом 1520–1521 рр. юнак набув необхідних знань, щоб прийняти сан священника. Проте не повернувся до Рашиці, а продовжив освіту, переїхав до Зальцбурга, потому – Трієста, потрапивши до кола тамтешнього єпископа П'єтро Бономо (1458–1546)¹⁵. Можливо припустити, що саме останній зародив у душі молодого юнака ідеї антропоцентризму, оскільки був представником італійського гуманізму, а також дипломатом, єпископом Трієста (з 1502 р.), архієпископом Відня (1522 р.) й навіть канцлером Австрії (1521–1523 рр.)¹⁶. Примож вважав його своїм учителем, завдяки йому познайомився з відомим мислителем доби пізнього Відродження, голландським теологом Еразмом Роттердамським¹⁷.

Прикметно, що спілкування з таким особами не могло не позначитися на світогляді Трубара, якому, очевидно, імпонували їхні думки та послання до суспільства. Захопившись письменництвом і друкуванням книг, він перекладав твори Е. Роттердамського, популяризуючи поміж слухачів, та сформулював релігійні постулати. Зокрема, вважав, що для людини визначальними є орієнтація на діло Христове, тобто на Новий Завіт, і праці отців Церкви, наприклад, Августина; необхідно перекласти Біблію розмовною мовою, посприяти ідеями Мартіна Лютера; вимагав викоринити зловживання у Церкві та протистояти схоластичним догмам¹⁸.

1528 р. Трубар вступив до Віденського університету, але провчився лише 2 роки. 1530 р. єпископ П. Бономо провів над ним хіротонію (тайнство поставлення у священнослужителі) і Примож повернувся до Любляни. Отримав місце в соборі св. Миколая, долучившись до когорти ієреїв.

Від поч. 20-х рр. XVI ст. на землі Австрійської монархії почали проникати реформаційні вчення, передусім, лютеранство. Трубар сприйняв його, почав проповідувати, через що позбавився можливості легітимно працювати й зазнав осуду місцевої влади. Тимчасовий прихисток знайшов у маєтку графа Гербарда Тур'яшського (Ауершперга), однак 1540 р. все ж переїхав до Трієста.

Прожив Примож там два роки, набувши проповідницької популярності. 1542 р. повернувся до Любляни, отримав посаду каноніка, з 1546 р. – парафію св. Варфоломія, утім завідував нею лише рік. 1547 р. офіційно оголосив про перехід у протестантизм і як результат – позбавився права працювати й мешкати в Любляні¹⁹.

Певний час Трубар переховувався в маєтках словенської аристократії – симпатиків лютеранського віровчення. Проте 1548 р. через загрозу ув'язнення залишив Люблян, поїхавши до німецького міста Нюрнберг. Рішення ухвалив обдуманно – там мешкав «брат по вірі», богослов Вейт-Дітріх, який і надав прихисток²⁰. Згодом Примож змінив місце проживання, перебравшись до Ротенбурга. Почав заробляти на посаді пастора й створив родину. Першою дружиною стала Барбара Сітар, з якою прожили 17 років, народивши четверо дітей. 1566 р. Барбара померла й Трубар ще двічі одружувався²¹.

Перебуваючи у Ротенбурзі, Примож почав втілювати мрію про створення словенської літературної мови, яка би дозволила писати й друкувати протестантські книги. На думку К. Мальшиної, лейтмотивом цього стало прагнення до того, щоб кожен міг читати Біблію

¹³ 500 років від дня народження Приможа Трубара...

¹⁴ День Приможа Трубара в Словенії...

¹⁵ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

¹⁶ Pietro Bonomo. Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Pietro_Bonomo.

¹⁷ 500 років від дня народження Приможа Трубара...

¹⁸ Мальшина К. Примож Трубар (1508–1586) – «словенський Лютер. С. 97.

¹⁹ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

²⁰ 500 років від дня народження Приможа Трубара...

²¹ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

самостійно, без посередників²². Уможлиблювалося таке завдяки перекладу й публікації релігійних праць словенською мовою, зрозумілою для більшості співвітчизників Трубара. На той час рівень грамотності був доволі низьким, а читання латиницею чи німщиною взагалі видавалося немислимим. Та, власне, проповіді рідним словом сприймалися набагато краще. Можемо припустити, що Примож добре знав життєпис чеського реформатора Яна Гуса, який також став основоположником літературної мови для свого народу, переклав Біблію, писав твори й виголошував проповіді чеською, на противагу першим німецько / латиномовним поборникам протестантизму.

Отож, треба було обрати діалект, зрозумілий для словенського, хорватського та сербського народів (таким був задум Приможа). Робота не з легких, бо, як зазначалося вище, словенці користувалися 40-ма говірками. Зрештою вибір зупинив на чаковському діалекті, поширеному в Далмації, чи люблянському говорі, та готичному шрифті (готський, сімейство почерків латинського письма; виник у Франції та Німеччині в сер. XI ст.)²³. Прагнення друкувати словенською Трубар аргументував так: «...велика любов і приязнь, яку я відчуваю до Вас усіх (словенців), дар, який маю від Бога, мій сан проповідника – усе спонукало мене до цього»²⁴.

Як зазначив Ф. Дворнік, словенські реформатори усвідомлювали свою спорідненість із хорватами, сербами й болгарами та виношували ідею «привести усі південнослов'янські народи до реформованої Церкви»²⁵. Щоправда, ілюзорною й нездійсненною була їхня мрія про мирний спосіб позбутися турецького поневолення: «через слов'янську релігійну літературу турки навернуться в християнство, адже слов'янська мова посідала нішу загальноживаних мов на Балканах»²⁶.

Першими «ластівками» Приможових старань стали «Абедцдарій» («Abecedarium») 1550 р. видання та «Катехізмус» («Cateshismus») 1551 р. Надрукували їх у місті Тюбінгені по 1 тис. примірників кожну²⁷. Ім'я власника друкарні дискусійне. Згідно з версією К. Мальшиної, ним міг бути Морхарт або, за іншим твердженням, Петер Френц зі Швєбіш-холла²⁸. Назви та сутність видань вказували на розуміння Трубарем пріоритетності грамоти й віровчення для словенців. «Катехізіс», до речі, містив перший друкований словенський музичний рукопис²⁹.

1555 р. Примож переклав Євангеліє від Матвія, отримавши благословення П'єра Паоло Верджеріо (теолог, колишній італійський папський нунцій, згодом протестантський реформатор³⁰). Через два роки опублікував «Словенський календар» (1557 р.) – книжка пізнавального характеру, містила описи пір року, місяців, тривалості дня й ночі³¹. Такого штибу література, вочевидь, була корисною, бо разом слугувала і як джерело практичних знань, і як посібник для навчання читанню. Селяни охоче зацікавлювалися процесом опанування грамоти, якщо отримували прикладну інформацію, необхідну для господарювання.

Того ж таки 1557 р. Трубар, який користувався псевдонімом «Іллірійський Патріот», поповнив перелік своєї друкованої спадщини ще однією працею – «Ця перша частина Нового Завіту» («Ta prvi dejl tiga noviga testamenta»)»³².

Загальне визнання Приможа як лютеранського проповідника, натхненника словенців (у своїх промовах апелював зверненнями «мої улюблені словенці», «мої любими брати словенці», «любими словенці»), з одного боку, а з іншого – жваве проникнення лютеранства на словенські землі – стали спонукальними факторами для повернення Трубара на батьківщину. Скупщина Герцогства Карніола запросила його, щоб він організував і очолив протестантську Церкву. 1561 р. (або 1563) він обійняв посаду суперінтенданта церкви в Любляні³³. При цьому віру «ніс у маси» в прямому сенсі слова, багато подорожуючи й проповідуючи серед словенців, друкуючи релігійну літературу. Тоді ж увійшов до числа фундаторів Інституту Біблії у Бад-Урах (Німеччина), який спеціалізувався на виданні протестантської духовної продукції словенською та хорватською мовами³⁴.

²² Мальшина К. Примож Трубар (1508–1586) – «словенський Лютер. С. 94.

²³ 500 років від дня народження Приможа Трубара...

²⁴ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

²⁵ Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації. С. 369.

²⁶ Там само.

²⁷ Мальшина К. Примож Трубар (1508–1586) – «словенський Лютер. С. 94.

²⁸ Там само; Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

²⁹ Там само.

³⁰ Pier Paolo Vergerio. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Pier_Paolo_Vergerio.

³¹ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

³² Мальшина К. Примож Трубар (1508–1586) – «словенський Лютер. С. 94, 95.

³³ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...; Мальшина К. Примож Трубар (1508–1586) – «словенський Лютер. С. 94.

³⁴ Там само. С. 96.

Варто зауважити, що вживання рідної мови в богослужінні, освіті й книгодрукуванні, пропоноване Приможем, підтримували не лише сім'я графа Тур'яшського, але й герцог Христофор Вюртемберзький, якого образили Габсбурги, позбавивши його батька герцогства, та граф Ганс фон Унгнад, колишній правитель Штирії, полководець, який добровільно обрав вигнання до Німеччини на протигагу війни з протестантами³⁵.

Одними із найяскравіших праць Трубара 1560-х рр. стали друга частина «Нового Завіту» (1560 р.) і «Церковний Орден» («Cerkovna ordninga», або «Церковний статут», «Церковний чин»), виданий 1564 р. В останньому проповідник виклав власні міркування стосовно організації Церкви та школи на словенських теренах. Звісно, йшлося про національний характер богослужіння, водночас зверталася увага на шкільництво, його загальнодоступність, викладання материнською мовою³⁶. Аналогічні візії спостерігалися й у вже згаданого реформатора Я. Гуса, який так само наполягав на відправленні культу та навчанні рідною – чеською – мовою. Зрештою це стало типовим у країнах, де поширився протестантизм, і спонукало представників католицької Церкви у часи Контрреформації підтримати тенденцію започаткування національної освіти.

Заразом світоглядний контент «Церковного статуту» Трубара викликав вкрай негативну реакцію правителя «Внутрішньої Австрії» Карла II, який побачив у тому «втручання в права та повноваження крайового князя». Як наслідок – частково конфіскували «Церковний статут», а його автора назавжди вигнали з країни. Із 400 примірників книжки лише один зберігається в бібліотеці Ватикана³⁷.

Залишивши Люблян, 1565 р. родина Трубара перемістилася до Тюбінгена, а наприкінці 1566 р. – до Дерендінгена, zostавшись там до смерті просвітника. У Дерендінгені (нині – передмістя Тюбінгена) працювала типографія, і це дозволяло Трубару продовжувати літературну діяльність, поширюючи твори на загаль, та виконувати пасторські обов'язки³⁸.

1577 р. видали третю частину Біблії – «Новий Завіт, останній день». 1582 р. Примож його доопрацював і надрукував у двох частинах під назвою «Увесь цей Новий Завіт»³⁹. У цілому ж упродовж життя з-під його пера вийшли 25 протестантських книг, поміж яких 22 – написані словенською мовою і 2 – німецькою⁴⁰. Серед них переклади творів Мартіна Лютера (1586 р., «Postilla»), Еразма Роттердамського, передмови (німецькою) до праць протестантських мислителів, Аугсбурзька, Вюртемберзька, Саксонська конфесії, відомі як «Articuli», гімни, церковні пісні⁴¹.

Друкуючи, «словенський Лютер» послуговувався трьома алфавітними системами: глаголицею вийшло 12 книг, кирилицею – 7 і латиницею 6 книг. Властиво, що він особисто виготовив літери кириличної та глаголичної азбук, а головним ареалом для розповсюдження творів були землі Словенії й Хорватії⁴².

Помер П. Трубар у віці 78 років, 28 або 29 червня 1586 р., похований у парафіяльній церкві Дерендінгена⁴³. Зважаючи на значимість діяльності для словенського національного Відродження, розвитку мови та літератури, уряд Словенії належним чином вшановує пам'ять про нього. Так, у червні 1952 р. на честь проповідника перейменували одну з вулиць Любляни: «*Šentpeterska cesta*» стала називатися «*Trubarjeva cesta*». 1986 р. вийшов у прокат телесеріал, присвячений життю та діяльності Приможу. Режисер фільму – Андрей Строян, сценарист – Драго Янчар, головну роль зіграв відомий словенський актор театру і кіно Полде Бібіч⁴⁴.

2008 р. оголосили «роком Приможу Трубара», 500-та річниця народження святкувала-ся по всій Словенії та увійшла до списку знаменних дат ЮНЕСКО, з 2010 р. започаткували нове національне свято Словенії – День Приможу Трубара (8 червня).

Портрет «словенського Лютера» візуалізували 1992 р. на десятидоларовій банкноті⁴⁵, 2007 р. – на національній стороні монети номіналом в одне євро, 2008 р. – на пам'ятній монеті 2 євро і поштових марках. Протягом березня–грудня 2008 р. відбулася тематична

³⁵ Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації... С. 367.

³⁶ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

³⁷ Там само.

³⁸ 500 років від дня народження Приможу Трубара...

³⁹ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

⁴⁰ Мальшина К. Примож Трубар (1508–1586) – «словенський Лютер. С. 95.

⁴¹ Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації... С. 368.

⁴² 500 років від дня народження Приможу Трубара...

⁴³ Мальшина К. Примож Трубар (1508–1586) – «словенський Лютер. С. 94; 500 років від дня народження Приможу Трубара...

⁴⁴ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

⁴⁵ Словенський толлар – національна валюта Словенії до входу країни в Євросоюз.

виставка в Національному музеї Словенії, де презентували унікальні експонати про життя й діяльність просвітника у контексті словенського реформаційного руху XVI ст.⁴⁶

Праці П. Трубара, зокрема «Проповідь про віру», частина «Катехізису» є у вільному доступі словенською, англійською, німецькою мовами й навіть есперанто. 2009 р. завдяки Асоціації «Форум Трубара» опублікували «Катехізис» та «Абетку» сучасною словенською мовою, але видання містять також оригінальний текст часів Приможо з науковими коментарями й перекладом⁴⁷.

Його учнями та послідовниками вважаються Юрій Далматин, Адам Бохорич, Себастіан Крель⁴⁸. Скажімо, 1584 р. Ю. Далматин зробив повноцінний переклад Біблії словенською мовою. Спираючись на напрацювання Приможо й послуговуючись німецьким варіантом Мартіна Лютера, виправив германізми й неточності, допущені Трубаром. Враховуючи складні часи Контрреформації, Біблію Ю. Далматина надрукували за кордоном за підтримки графів Тур'яшських. Перші 1500 примірників, кожен із яких декорували 222 ксилографіями (або дереворит – гравюра на дереві), таємно привезли до Словенії. Транспортували їх різними шляхами «інкогніто»: на пакунках писали «карти» чи подібний крам. Один примірник призначався для Приможо Трубара. У такий спосіб Ю. Далматин намагався віддячити своєму вчителю, з яким свого часу переховувався при дворі графа Тур'яшського від переслідувань католицької влади. Вже тоді Трубар помітив талант молодого чоловіка, який народився в бідній родині, проте зміг отримати гарну університетську освіту в Німеччині, опанувати латинську, німецьку, єврейську та грецьку мови, філософію та теологію⁴⁹.

У цілому, оцінюючи діяльність П. Трубара, словенський історик Васко Сімоніті твердить про закладання підмурків того, що «згодом призвело до інтеграції фрагментованих національних спільнот і до політичного формування Словенців»⁵⁰. Ігор Грдіна, словенський історик літератури, артикулює на політичний компоненті: «...опус Трубара як наріжний камінь словенської літератури, “тектонічний” переворот в минулому Словенії, ... є віддзеркалення нової ... реальності, що не дотримувалася існуючих політичних кордонів»⁵¹. Завдяки Приможу, переконаний І. Грдіна, визначили слов'янську етнокультурну спільноту між Альпами, Паннонією, Фріулією і Адриатикою як окремий об'єкт із самоїснійною ідентичністю⁵².

Підсумовуючи, можемо констатувати, що державотворення на словенських теренах розпочалося в ранньому середньовіччі з короткотривалої історії Карантанії та Блатенського князівства, які так і не змогли перетворитися на повноцінні ранньофеодальні монархії. Вони потрапили під контроль Німецької, а згодом – Австрійської імперій, ставши «внутрішніми землями» габсбурзьких володінь. В умовах германізації й панування чужоземної еліти було надзвичайно важливим зберегти етнічні ознаки, тому магістральною у цьому напрямку стала діяльність протестантського проповідника Приможо Трубара.

Захопившись реформаційними ідеями й офіційно перейшовши у лютеранство, він спрямував свої знання й зусилля на формування словенської літературної мови та книгодрукування. Завдяки йому словенці отримали перші переклади біблійних текстів, богослужіння та початкову освіту рідною мовою, а це, безперечно, позитивно позначилося на розвитку словенської культури, самоідентифікації народу, збереження його як самостійної спільноти, заклало фундамент для майбутнього національного Відродження та виходу словенців на політичну арену в XIX ст.

Означені матеріали не вичерпують тематику життєпису «словенського Лютера». Перспективними для вивчення залишаються лакуни про формування його особистості, деталізація світоглядних парадигм, політичних поглядів, теологічних міркувань, комплексний аналіз авторської друкованої продукції, комунікування з тогочасними реформаторами-протестантами тощо.

References

- Churkyna, Y. (2007). Pervye hosudarstvennye obiedyneniya sloventsev [The first state associations of Slovenes]. *Voprosy ystoriy – Questions of history*, 4, P. 126–141.
- Dvornik, F. (2005). Sloviany v yevropeiskii istorii ta tsyvilizatsii [Slavs in European history and civilization]. Kyiv, Ukraine.
- Luchyk, V. (2008). Vstup do slovianskoi filolohii [Introduction to Slavic philology]. Kyiv, Ukraine.

⁴⁶ 500 років від дня народження Приможо Трубара...

⁴⁷ Примож Трубар – засновник словенської літературної мови...

⁴⁸ 500 років від дня народження Приможо Трубара...

⁴⁹ Біблія в перекладі Далматина. Рідкісна, але не забута. Онлайн бібліотека Сторожевої башни. URL: <https://wol.jw.org/uk/wol/d/r15/lp-k/102001444>.

⁵⁰ Цит. за: Єрше С. Словенська Реформація і словенська історична пам'ять. С. 102.

⁵¹ Там само. С. 103.

⁵² Там само.

Malshyna, K. (2017). Primozh Trubar (1508–1586) – «slovenskyi Liuter» [Primož Trubar (1508–1586) – «Slovenian Luther»]. Zaporizhzhia, Ukraine.

Yershe, S. (2017). Slovenska Reformatsiia i slovenska istorychna pamiat [Slovenian Reformation and Slovenian historical memory]. Zaporizhzhia, Ukraine.

Шара Любов Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин, Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Shara Liubov. – candidate of historical sciences, docent of the department of the world history and international relations, T. Shevchenko National university «Chernihiv collegium» (53 Hetmana Polubotka Str., Chernihiv, 14013, Ukraine).

E-mail: ljuba_che@ukr.net

PRIMOŽ TRUBAR: TOUCHES TO THE PORTRAIT OF THE «SLOVENIAN LUTHER»

The purpose of the publication is to clarify the importance of the initiatives by the Protestant preacher Primož Trubar for the development of the Slovenian's national culture, consolidation and ethnic identification in the context of foreign enslavement.

The research methods correlate with the stated goal. Therefore, general methods of science were used such as analysis, synthesis, specification, and historical methods, especially historical-genetic, biographical, historical-systemic and historical-comparative.

The scientific novelty of the paper deals with an attempt to reveal the significance of Primož Trubar's literary and printing initiative for the nation-building process in Slovenian lands controlled by the Austrian empire.

The materials analyzed allow us to formulate the following conclusions. State-building on Slovenian territories began in the early Middle Ages with the short-lived history of Carinthia and the Principality of Blaten which failed to develop into full-fledged early feudal monarchies. They came under the domination of the German and later Austrian empires, becoming the «inner lands» of the Habsburg domains. In the context of Germanization and the domination of a foreign elite, it was extremely important to preserve ethnic characteristics, so the activities of the Protestant preacher Primož Trubar became a major factor in this direction.

Fascinated by the Reformation ideas and officially converting to Lutheranism, he directed his knowledge and efforts to the formation of the Slovenian literary language and book printing. Thanks to him, the Slovenes received the first translations of biblical texts, worship services and primary education in their native language, which undoubtedly had a positive impact on the development of Slovenian culture, self-identification of the people, preservation of the nation as an independent community, and laid the foundation for the future national Renaissance and the Slovenes' entry into the political arena in the nineteenth century.

Key words: Reformation, Protestantism, book printing, literary language, ethnic identity, state-building.

Дата подання: 23 липня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 11 грудня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шара, Л. Примож Трубар: штрихи до портрета «словенського Лютера». *Сіверянський літопис*. 2024. № 6. С. 37–43. DOI: 10.58407/litopis.240604.

Цитування за стандартом APA

Shara, L. (2024). Prymozh Trubar: shtrykhy do portreta «slovenskoho Liutera» [Primož Trubar: touches to the portrait of the «Slovenian Luther»]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 37–43. DOI: 10.58407/litopis.240604.

